

Naila Hebib-Valjevac, MIT ILI STVARNOST, Ekstralingvistički faktori u jeziku

Naila Hebib-Valjevac

MIT ILI STVARNOST

Ekstralingvistički faktori u jeziku

Cudesnu sposobnost covjeka da govorenjem glasno iskaze misli, zelje, zapovijesti, prenese zapazanja, konstatacije i stecena iskustva kombinovanjem ogranicenog broja artikuliranih glasova u neogracen broj smisleno punoznacnih rijeci, nazivamo jednostavno jezikom. Posto se jezikom sluzimo u svim oblastima ljudskog djelovanja, moze mu se pristupiti, a tako se i cini, s razlicitih pozicija. Otuda i brojne definicije ovoga samo covjeku na ovaj nacin svojstvenog fenomena.

"Covjek ima jezik culni, okom i uhom zapazljiv; i ima i jezik unutasnji, i recenicu unutasnju, sto bi rekao Platon kad 'dusa sama sa sobom razgovara'", kaze Isidora Sekulic. Ona, istina, na jezik gleda okom i sluhom umjetnika. "Ali sta je jezik?" pita se i cuveni lingvist, Svajcarac Ferdinand de Saussure, i odmah potom nudi svoj odgovor: "Za nas jezik nije isto sto i govor uopste: jezik je samo odreseni, istina bitni, deo govora i skup nuznih konvencija prihvacenih od drustva da bi se pojedincima omogucilo primenjivanje te sposobnosti. Uzet u celini, govor je mnogolik i raznorodan. Istovremeno u vise oblasti, istovremeno fizicki, fizioloski i psihicki, on jos pripada individualnoj, kao i drustvenoj oblasti; on se ne da klasificirati ni u jednu kategoriju ljudskih pojava, jer se ne zna kako utvrditi njegovo jedinstvo." A Francuz Gustave Guillaume, naprimjer, tvrdi da je jezik sistem triju izrecivosti - mentalne, oralne i skripturalne, "s tim sto je oralna tezila da bude samo notacija mentalne, a skripturalna samo notacija oralne izrecivosti."

O jeziku razmisljaju i pisu svi, svako sa svog aspekta: filozofi, psiholozi, logicari, sociolozi ali i matematicari, fizicari, inzenjeri i drugi. Jezik je svima potreban. U pravom smislu on se i moze jedino tako, interdisciplinarno, u korelativnom odnosu s drugim djelatnostima, proucavati, upoznavati i razumijevati.

Kako postoje razliciti jezici i razliciti narodi koji njima govore, nekako se prirodno namece ideja o jeziku kao konstitutivnom elementu narodnosti. Bez jezika covjek ne bi ni bio covjekom. Misljenje da se sustina ljudskog bica barem jednim dijelom ogleda u govorenju kroz nauku se povlaci jos od Platona ("Govorim, covjek sam"), a kulminiralo je u racionalistickoj viziji Dekarta i njegovih sljedbenika u filozofskoj gramatici. O jeziku kao bitnoj komponenti svog identiteta odavno se govorilo i na balkanskim prostorima. Jos 1493. god., u vrijeme turskih nadiranja na Balkan, pop Martinec za Turke pise: "... nalegose na jezik hrvatski." Ocigledno je rijec jezik upotrijebio u znacanju narod. Bez jezika, zapravo, tesko je biti narodom. Iz svakog jezika se, po misljenju njemackog lingviste Vilhelma v. Humbolta, da zakljuciti o njegovom nacionalnom karakteru: "Posto razvitak ljudske prirode u covjeku zavisi od razvitka jezika", kaze on, "to je posredstvom njegovim cak direktno dat pojam nacije kao pojam ljudskog mnostva koje na odreseni nacin obrazuje jezik."

Mada profanoj nauci nije poznato kada i kako je nastao jezik (ili jezici), naprosto zato sto je jezik stariji od nje same i sto je nemoguće sa sigurnoscu, jer ne postoje naucno validni dokazi, tvrditi bilo sta u tom smislu, iako teologija nudi nedvosmislen odgovor o njegovom bozanskom porijeklu, sasvim je jasno da svaki, i naprimitivniji, i najsavremeniji, i prirodni, i vjestacki jezik, funkcionise po strogo uresenom sistemu, ali im funkcija nije ista. Jezik ponikao u narodu ima jedostavnu, uglavnom komunikativnu funkciju. U odnosu na standardni jezik u funkcionalnom smislu on je jezik

"nizeg reda: nije EKSPPLICITNO NORMIRAN vec implicate, uobicajenoscu - presutnom konvencijom njegovih govornika; nije obavezujući za SVE govornike, niti je polifunkcionalan."

O problemu postanka jezika nerado se govori, osobito u nase vrijeme. "Na pocetku postoji problem vizije, pogleda", razmisljajući o ovome kaze francuski teoreticar G. Gijom. "Covjek zivi u univerzumu; on vidi univerzum svojim tjelesnim ocima. Ali ga vidi ljudski, vidi ga ljudskim pogledom samo ako ga ponovno vidi u sebi." Ukazujuci na problem ljudskog poimanja stvari, pa i jezika, Gijom u svojim Principima teorijske lingvistike dalje obrazlaze: "Kad bih umjesto ovog visenja -bez ijednog drugog - mentalno realiziranog imao izravno visenje realnog, ne bih bio covjek. Ukloniti iz covjeka pogled na realno putem varke slike koju on obavezno nosi u sebi, znacilo bi dokinuti covjeka: to bi znacilo sici od covjeka zivotinji. Zamijeniti u zivotinji izravno gledanje stvarnog pogledom koji proizlazi iz obrade slike koju bi u sebi nosila, znacilo bi proizvesti zivotinju u rang covjeka, tj. lisiti je njezina neposrednog gledanja univerzuma i zamijeniti ga posrednim gledanjem kroz kanal prethodnog mentalnog poimanja."¹¹ Pitanje postanka jezika, kao sto se da naslutiti, i nije samo lingvisticko pitanje. Bez korelativnog odnosa s teologijom i filozofijom, prije svega, nemoguće je na njega dati iole pouzdaniji odgovor. "Otkada je Platon problem ispravnog visenja ucinio temeljnim filozofskim problemom i otkada je u svrhu oznacavanja onoga sto je prijeko potrebno vec i da bi se uopce nesto vidjelo postavio hipotezu da ni najmanje od onoga sto inace vidimo ne bismo mogli vidjeti, otada je ocigledna povezanost pojmova idein, videre, znati. I otada onoga koji tu povezanost previsa treba upozoriti da se izlaze opasnosti da postane zrtva varki osjetila vec i da nasjedne varkama o smislu necega." Bez obzira na odsustvo pouzdanog, covjekovom tjelesnom umu dostupnog i prihvatljivog odgovora na pitanje porijekla jezika, systemska pravilnost u bilo kojem jeziku, ukoliko se zaista use u njegovu bit, nije niti moze biti sporna i ne moze biti slucajnost. "Jezik, svaki jezik, u svojoj je ukupnosti sirok sistem stroge koherencije, koji se sastoji od vise sistema povezanih mesusobno odnosima systemske ovisnosti koja od njihova spoja (assemblage) cini cjelinu." Jezik je, dakle, sistem sistema.

Prirodna urosenost govornih jezickih sistema nerijetko je ugrozena covjekovim uplitanjem u njih. Društvena previranja, poput onih koja su se posljednjih godina desavala i jos uvijek desavaju u Bosni, katkada poremente taj naslijeseni sklad. A onda kad se ta urosenost, koju uglavnom slijede i knjizevni jezici, nasilno poremeti nekim izvanjskim uticajima koji nisu imanentni datom jeziku, govorimo o ekstralingvistickim faktorima u jeziku. Terminoloski ova sintagma nije sasvim uobicajena jer se nerijetko u istom znacenju govori i o ekstralingvistickim elementima ili o ekstralingvistickim uticajima u jeziku, odnosno o nejezickim ili izvanjezickim elementima, faktorima ili uticajima. Oni mogu biti razlicitog porijekla - socijalnog, nacionalnog, politickog, psiholoskog, ruralnog, urbanog, klasnog, staleskog (tj. prestiznog karaktera) i dr., reflektovati se u razlicitim sferama jezickog djelovanja, ali su po pravilu društveno uslovljeni, jer morfologija tla, klimatski i ekoloski uslovi vec su "ugraseni" u izvorni jezicki sistem. Stoga se razvoj jezika potaknut ovim faktorima izucava izvan tzv. ciste lingvistike. Jezik izlozen ekstralingvistickim faktorima predmet je proucavanja sociolingvistike, psiholingvistike, filozofije jezika, biolingvistike, neurolingvistike, medicinske lingvistike i sl. naucnih disciplina u kojima se proucava u funkciji date oblasti. U nase doba ovakav pristup jeziku je i nuzan i izazovan.

Ekstralingvisticki faktori iako nisu ponikli u jeziku, ne moraju u njemu biti "strano tijelo" koje ima zadacu da "nagriza" "jezicki organizam" i tendenciju da ga unisti. To ne moraju biti elementi koje jezik niposto ne prihvata i automatski ih "odbacuje". Njihovo prisustvo u jeziku, mada neprirodno, nije usmjereno na njegovu razgradnju, iako katkada ekstralingvisticki faktori, ukoliko izmaknu kontroli i u jeziku se pocnu multiplicirati, mogu imati i takav efekat. Ukoliko je njihovo djelovanje kompatibilno prirodnom jezickom sistemu, ono moze imati cak i pozitivnu ulogu, doprinijeti njegovoj efikasnijoj funkcionalnosti i poticati i pomagati njegov dalji razvoj, tj. podspijesiti njegovu vitalnost poput uspjesno operisanog ili cak i transplatiranog srca u obamrlom organizmu. Ukoliko su, mesutim, izvanjezicki faktori u nesuglasju s jeziku imanentnim zakonitostima, onda su oni u

njemu "balast", unose anarhicitet u njegovu pravilnost, destabilizuju prihvacenu normu i ozbiljno prijete njegovoj egzistenciji. A sto se standardni jezik kasnije formira, sve vise je izlozen vanjskim uticajima.

Djelovanje ekstralingvističkih faktora je univerzalnog karaktera. Njihovo prisustvo je evidentno u svakom, kako u prirodnom, tako i u književnom jeziku, ali ne u podjednakoj mjeri. U naše doba ekstralingvistički faktori u jeziku gotovo su neminovnost koja se aplicira u njegov izvorni korpus koji, tako inoviran, za generacije koje pristizu postaje nova, inovirana baza, novo polazište za raznovrsnu i očekivanu jezičku nadgradnju. Jer, kako reče jedan od lingvista, "jezik se rekreira u svakoj generaciji."¹⁵ Nisu li ovo, možda, nužni putevi evolucije jezika koja podrazumijeva ne samo bogacenje postojećih jezika (pozitivna evolucija) nego i njihovo zastarijevanje (negativna evolucija), čija je posljedica prirodno nestajanje jednih i rasanje drugih genetski srodnih jezika koji su kulturna smotra svoga vremena i svoga naroda. Stoga ne treba zamjeriti onim lingvistima koji lingvistiku ne smatraju samo naukom o jeziku, nego još i više - naukom o čovjeku.

U narodnim govorima djelovanje ekstralingvističkih faktora je više-manje spontano i bez vidnijeg narušavanja prirodnog jezičkog sistema. Foneme, riječi ili sintaksisne konstrukcije koje nisu imanentne govornom sistemu, a ekstralingvistički faktori uslovlili su njihovo uplitanje u njegov kod (agresija, revolucije, migracije i sl.), ulaskom u taj kod jednostavno dozivljavaju transformaciju usklasnenu s jezičkim zakonitostima toga govora. Novoprispjeli jezički elementi u novom i drugacijem idiomu, u novom jezičkom okruženju, jednostavno prosu kroz "narodni zrvanj", adaptiraju se vazecim zakonitostima i postaju njegovi sastavni elementi. Na taj način može se objasniti prijemčivost različitih leksema, oblika i konstrukcija iz jednih u drugim jezicima. Na ovaj način moguće je objasniti, naprimjer, prisustvo i masovnost brojnih izama u bosanskom jeziku mesu kojima su najbrojniji orijentalizmi, ali ima i germanizama, romanizama, rusizama i dr. i njihovu potpunu adaptiranost našim fonetskim, morfološkim i sintaksisnim zakonitostima, zbog čega ih je katkad veoma teško prepoznati.

Drukcija je situacija kad su u pitanju književni jezici. Kako su to inače društvenom konvencijom normirani jezici, uplitanje ekstralingvističkih faktora u njihovu normu nije i ne može biti slučajno. Standardni jezici imaju znatno složeniju funkciju: osmišljenu, planiranu i s vremena na vrijeme, naročito kad se ukaze potreba za to, kontrolisanu i inoviranu. Ukoliko djeluju institucije sistema, jer književni jezici se i javljaju u organizovanim društvenim zajednicama iz potrebe da osiguraju nesmetanu komunikaciju na ukupnoj njenoj teritoriji (obično je to jedna država, odnosno jedna nacija), ali i iz potreba da se jedna kultura, nacija, društvo uopće uključi u savremenu internacionalnu komunikaciju putem svog jezika, njihov razvoj je po pravilu unaprijed funkcionalno i politički osmišljen i u skladu s tim usmjeren. Ekstralingvistički faktori u ovakvim jezicima imaju značajnu društvenu funkciju i zato i strogo definisan zadatak. Djeluju u suglasju s vladajućom politikom u datom društveno-političkom sistemu, sa zadatkom i ciljem da je podrže i održe. Iako jezik u pravilu sam po sebi nije ideologiziran, u književnim jezicima nerijetko je u funkciji neke (ili nekih) ideologija i neke (ili nekih) politika. To se smatra njihovim normalnim i uobičajenim zadacima.

Standardni jezici se razlikuju u govornoj i pisanoj formi, što nije bez značaja za mogućnost različitog djelovanja ekstralingvističkih faktora u njima.

Kao u rijetko kom drugom jeziku, i u njegovoj predstandardnoj fazi, ali i u dugom periodu oblikovanja njegovog standarda, ekstralingvistički, tj. izvanjezički faktori u bosanskom jeziku imali su veoma bitnu ulogu u uobičajavanju ne samo njegove oficijelne forme i supstance, dakle norme, nego čak i njegovog imena. Znajući za postojanje ekstralingvističkih faktora u jeziku uopće, a imajući u vidu prostor, vrijeme i okolnosti u kojima su se oblikovali Bosnjaci kao narod, bosanski narod govori kao najmasovniji prirodni i standardni bosanski jezik kao književni jezik, nista u tome

nije neobjasnjivo.

U zelji da sto prije uhvati korak s vremenom, s aktuelnim jezikim tokovima u svijetu, a u nedostatku nuznih kompetentnih normativa bez kojih je standardni jezik nezamisliv, pribjegava se improvizaciji, koja je motivisana razlicitim poticajima i ima razlicite ciljeve. Treba jednostavno "uskociti na voz". Ukoliko se nema vremena u proces standardizacije ukljuciti na meritoran nacin, ne preostaje nista drugo, zeli li se to uciniti po svaku cijenu, nego ciniti to pod pritiskom i djelovanjem razlicitih izvanjskih faktora. Tako nastala norma -uslovljena ekstralingvisticim faktorima, donesena naprecac, iznusena drustvenim trenutkom, politickom klimom, nacionalnom ili nekom drugom euforijom, ne moze biti opceprihvacena i dugorocna, pa makar u trenutku nastajanja i bila i nuzna, i razumljiva.

Ne dovodeci u pitanje bosanski jezik (o njemu, njegovoj povijesti i znacaju za opstanak Bosne i Bosnjaka previse je govoreno), moramo ipak reci da su njegovi u ratu nastali normativi rezultat ocajnicke borbe jednog naroda da opstane, ekstralingvisticke motivisani i mozda najvise zato, zbog nuznosti trenutka njihovog uobicavanja, vec danas u praksi prevaziseni. S duznim postovanjem prema njihovim autorima, vrijeme je da se u ovom smislu okrenemo tradicionalnoj nauci o jeziku i njenim provjerenim metodama kako zasnivanja ovako znacajnih projekata, tako i njihove realizacije i verifikacije.

Bosanski jezik je nastao na prostoru koji se vec hiljadu godina Bosnom imenuje¹⁸, a Bosna i njeni stanovnici - nekada Bosnjaci ili (dobri) Bosnjani - jedan narod i jedan jezik, izlozeni razlicitim civilizacijskim i kulturoloskim uticajima, krajem proslog stoljeca poceli su se nacionalno diferencirati, da bi, nakon nedavne agresije, danas i teritorijalno bili uglavnom ili potpuno podvojeni i odvojeni. Etnicko ciscenje multikulturalnih prostora provelo se u Bosni u najgorem obliku i na najgori moguci nacin. Ta drustvena previranja, kao u ogledalu, reflektovala su se i u jeziku, te je pominjanje ovih dogasanja - u funkciji jezika, ekstralingvisticke je naravi i sociolingvisticke je uslovljeno. Ne samo da su se sva ta zbivanja (prisilne masovne migracija, psihicke i fizicke traume, razdvanje porodica pod najdramaticnijim uslovima s kraja na kraj svijeta, i sl.) "odslikalala" u bosanskim narodnim govorima nego su ostala trajno zabiljezana i u bosanskom knjizevnoj jeziku. Raspad dotadasnjeg standardnojezickog sistema, negiranje postojece a nepostojanje nove i meritorne norme, psihicka rascijepljenost bosanskog intelektualca nakon svega izmesu nepostojee i nespretno i nestrucno zagovarane i prezentirane bosanske norme na jednoj, i sistemski utemeljene beogradske odnosno zagrebacke norme na drugoj strani, sukob ruralnih i urbanih elemenata u jeziku kao posljedica haoticne smjene ne samo stanovnistva uopce nego i njegovog politickog rukovodstva, rezultirali su mnoštvom priloga kako u dnevnoj i periodicnoj stampi, na radiju i televiziji, tako i u izdavačkoj djelatnosti, u kojima vlada opca pravopisna i uopce jezicka anarhija, te je pominjanje takvih sudbinskih dogasanja za bosanski narod, s obzirom na problematiku ovoga rada, naprosto nuzno i nezaobilazno.

Danas na prostoru Bosne i Hercegovine²¹, aktuelnim politickim rjecnikom receno, postoje tri konstitutivna naroda - Bosnjaci, Srbi i Hrvati²² koji, nakon prestanka oruzanog rata u Bosni²³ (1992-1995) u sluzbenom komuniciranju upotrebljavju tri zvanicna, formom, supstancom i strukturom gotovo identicna, no politicki, jer posjeduju razlicit vrijednosni vid i historijski tok, razlicita standardna jezika - bosanski i hrvatski u jednom a srpski u drugom entitetu. Kako ovo drugacije objasniti nego izvanjskim uticajem, jer troimen naziv nije i ne moze biti imanentan lingvisticke jos nedovoljno razusenom jezikom sistemu, kakav je bio nas dosadasnji standard, da bi iz njega tako naglo evoluirala tri druga.

Evolucija je proces i njoj je potrebno vrijeme, decenije, a katkad i stoljeca.²⁵ Mesutim, savremene drustvene potrebe - novo politicko i teritorijalno organizovanje i tendencija formiranja etnicki cistih drzava, dakle ekstralingvisticke faktori, prinudno su ubrzali na nasim prostorima i ovaj prirodni

proces. "Standardni jezici u nacelu su sasvim jedinstveni. Izgradili su ih tako jer im je to da budu jedinstveni jedna od glavnih svrha," misljenje je hrvatskog lingviste Radoslava Katicica. "Mesutim," nastavlja on, "kad isti standardni jezik služi raznim narodima, raznim sredinama i izrazava razne kulturne identitete, javlja se i on u raznim oblicima jer u raznim sredinama izrazavajući različite kulturne identitete dobiva različita lica, vezana svako sa svojim kulturnim identitetom i njegovom povijesnom odresenosti." Upravo tako složenu sociolingvističku situaciju imali smo još nedavno, u bivšoj zajedničkoj domovini različitih naroda i različitih tradicija i kultura, koji su se oficijelno služili jednim zajedničkim danas već jasno nacionalno razdijeljenim srpskohrvatskim/hrvatskosrpskim jezikom, u kome su razni njegovi oblici, svojstveni različitim narodima istog standardnog jezika, nazivani njegovim varijantama. A varijanta je samo jedan pojavni oblik istog standardnog jezika koji, po Katicicevom mišljenju, "funkcionira kao standardni jezik i kad se upotrebljava predstavlja ne samo sebe nego i standardni jezik kojega je varijanta. Varijanta je sama za sebe standardni jezik, ali nije drugi jezik nego isti onaj kojega je varijanta."²⁷ Da bi takav jezik bio poseban, da bi funkcionisao sam za sebe, on se od drugog srodnog jezika ipak mora po nečemu razlikovati, prije svega historijski i vrijednosno. "Jezik je dakle taj koji jest ne samo zato što je takav, a ne drugaciji, što je postao tako, a ne drugacije, nego i po tome što nosi te, a ne druge vrijednosti. To je vrijednosni vid jezičkoga identiteta."

Što se tiče naziva jezika kojim Bosnjaci govore i o kome je dosad odveć govoreno, on je više nego bilo koji drugi njegov segment oduvijek, zbog multikulturalnosti sredine u kojoj je jezik funkcionisao, bio izložen djelovanju različitih vanjezičkih faktora. Taj je jezik u srednjem vijeku najčešće nazivan slavenskim ili ilirskim, a nešto kasnije bosanskim i znatno rjeđe bosnjačkim, imenom koje se, i pored zvaničnog izjasnjavanja Bosnjaka da svoj jezik zovu bosanskim, uglavnom zlonamjerno i tendenciozno povlači i provlači po današnjim našim pisanim, govornim i audiovizuelnim medijima. Nije teško uočiti da je u pitanju njegova politička zloupotreba. U XIX stoljeću ovaj jezik dobija i novo ime - srpsko-hrvatski jezik, u vrijeme austrougarske uprave ponovo je bosanski, ali ne zadugo, te opet taj "zemaljski jezik" u Bosni i Hercegovini postaje srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, srpski ili hrvatski/hrvatski ili srpski, i ostaje takav, iako u našoj državi dominiraju Bosnjaci, sve do posljednje agresije da bi u naše vrijeme ta nominacija kulminirala i isti taj jezik dobio tri različita standardna imena: bosanski, hrvatski i srpski jezik. I naravno - tri posebne norme.

Zasto su se Bosnjaci opredijelili za bosanski a ne bosnjački jezik, nije teško odgovoriti. S tim i pod tim imenom oni su stoljećima, u istoj onoj civilizaciji kojom su obuhvaćeni i različiti drugi evropski narodi, izgrasivali i izgradili svoju specifičnu i bogatu bosnjačko-muslimansku kulturu - evropsku s vidnim orijentalno-islamskim elementima. S bosanskim jezikom postali su i narod, i nacija. Njegovo ime im je davalo u minulim i uvijek nemirnim stoljećima neophodnu psihicku sigurnost. Uvjeravalo ih je da su svoji i na svome. Vezivalo ih je snažno za domovinu Bosnu i ucvrščivalo njihovo nerijetko napadano, srećom ipak neupitno, uvjerenje o sebi kao autohtonom i autenticnom narodu. S bosanskim jezikom Bosnjaci su se uvijek, a posebno danas, kad su ga se drugi odrekli, identifikovali kao čuvari ove zemlje i ove države. Njegovo ime je zato za Bosnjake više od pukog naziva njihovog i standardnog jezika jedne države. Ono je danas Bosnjaku simbol Bosnjastva.

Takav vrijednosni vid i takvu povijesnu tradiciju za Bosnjake, mesutim, nema naziv bosnjački jezik, iako je direktna izvedenica prema imenu naroda. Poznato je da i u jeziku, kao i u životu, paradoksi postoje. Ovo je jedan koji se mora uzavazavati i koji se lahko može razumjeti. Naziv bosnjački jezik se, istina, povremeno javljao među Bosnjacima, više kao knjiški naziv, ali nije bio "dorastao" da bude konkurencija a kamoli da potisne iz upotrebe znatno starije i frekventnije ime bosanski jezik. Stoga bosnjački jezik nije niti može biti sinoniman bosanskom. Tim prije što su se Bosnjaci zvanično i nedvosmisleno izjasnili o tome na Bosnjačkom saboru ratne 1993. godine.

Okolnosti u kojima je ozvaničen naziv bosanskog jezika same po sebi i o sebi mnogo govore. Tu

cinjenicu, kao nezaobilazan ekstralingvistički faktor u imenovanju naseg standarda, treba imati na umu i duboko je uvazavati. Ona to zasluzuje. Zato svako negiranje bosanskog jezika nakon toga, slucajno (nehoticno) ili smisljeno (zlonamjerno), direktno je negiranje prava Bosnjaka da zive u svojoj domovini i govore svojim jezikom. Upravo po jeziku, po kulturi i tradiciji po kojima se razlikuju od drugih, Bosnjaci i jesu Bosnjaci a ne neko drugi, poseban narod koji prepoznaje i uvazava tuse, ali i cijeni i cuva svoje. Zato negiranje bosanskog jezika i umjesto njega nametanje bosnjackog, imena koje je u bosnjackoj tradiciji samo jedno u širokoj lepezi kratkovjekih, spontanih ili nametnutih imena, nije nista drugo do negiranje naroda. Ali kako ime standardnog jezika i nije u njegovoj jezickoj prirodi, jer se ona ogleda u njegovoj supstanci, formi i strukturi, rijec je, dakle, o dogovorenom, vjestackom jeziku, onda tako treba razumjeti i ovu u bosanskom jeziku i njegovoj nominaciji pomalo paradoksalnu situaciju.

Za razliku od bosanske standardnojezicke zbilje u kojoj dominiraju disimilacioni jezicki procesi koji vode multipliciranju jezika, u svijetu je na djelu potpuno suprotna tendencija. Opet, u sirim lingvističkim okvirima - paradoksalna situacija. Dok se mi trudimo da razlicitm faktorima ekstralingvisticke prirode dokazemo sposobnosti svakog od novonastala tri bosanskohercegovačka standardna jezika³¹, u svijetu djeluju asimilacioni procesi. Savremenim zivotom iznusena jasno je naznacena, potreba komunikativnog zblizavanja prostora i ljudi. Iako nezvanicno, moze se sa sigurnoscu reci da je funkciju vodeceg svjetskog jezika vec preuzeo engleski. Njegovoj ekspanziji pomaze ne samo njegova strukturna jednostavnost, koja izvire iz jezika samog, nego i njegova sve frekventnija upotreba i popularnost mesu omladinom, u poslovnim krugovima, na javnim medijima i drugdje, sto su svakakao elementi ekstralingvisticke prirode. Osim toga ocigledno je da ni jezik nije lisen savremenih modnih tokova, sto je dokaz vise da je jezik uistinu ogledalo kulture kako pojedinca, tako i naroda, ali i svoga vremena.

Engleski je i jezik savremene tehnike, jezik kompjutera bez kojih je nezamisliv svijet nauke i biznisa. Svako prevošenje kompjutorskog jezika povezano je s rizikom isključenja iz mesunarodnog kompjuterskog sistema, a cilj je upravo obrnut. Iako njime govore svi, bez obzira na boju kože, vjeru i naciju, nikome ne smeta njegovo englesko ime. Ovo je, ipak, neso sasvim drugo i gotovo neuporedivo s imenovanjem naseg maternjeg jezika. Poslovni jezik je nesto opce - biznis nema ni vjeru ni naciju - a maternji jezik, bilo ciji pa i nas, a narocito jezik ugrozenih naroda, jeste u tom opcem i pojedinačno i posebno. Oni, jednostavno, nisu jezici iste ravni. a i da jesu, postoji jedna veoma vazna i bitna razlika izmesu engleskog i bosanskog jezika. Engleski je, poput jezickog gorostasa, mocan da "zatre" mnoge male jezike, a bosanski, da bi ostao i opstao, mora imati gorostase koji ce ga sacuvati. Koliko je snazan narod, toliko je mocan i njegov jezik, i obrnuto. Otuda upozorenje T. Ladana da je sudbina naseg jezika neodvojivo vezana sa sudbinom drzave, nije puka fraza, ali, u sklopu aktuelnih politickih tokova u Bosni i oko nje, nije ni bez izvjesne politicke poruke. Bez stabilnog i snaznog jezika nema ni naroda ni njegove drzave. I opet je jezik u politici, a politika u jeziku.

Iako se uveliko radi na rusenju ne samo Republike Bosne i Hercegovine nego i na podjeli nase postdejtonske drzave po nacionalnim "savovima", bice to tesko uciniti. Na tom putu dezintegracije jedna od najvceih smetnji je upravo - bosanski jezik. Njegovo ime nikada nije ni nestalo i pored imperativnih "naucnih" tumacenja o njegovoj validnosti³². U dijalektologiji je uobicajen termin bosanski narodni govori³³. Bosanskim svoj su jezik do izbijanja posljednjeg rata nezvanicno nazivali gotovo svi Bosanci bez obzira na vjeru i naciju. Tim su nazivom kolokvijalni jezik bosanskih Srba, Hrvata i Bosnjaka imenovali svi izvan Bosne koji su iole imali sluha za njegovu mesu slavenskim jezicima specificnu boju i intonaciju. Bosanski je jezik bio i ostao ne samo markiran imenom zemlje na cijem se tlu upotrebljava u oficijelne i neoficijelne svrhe nego je uz to i trajno obiljezen nekim, osobito vec pomenutim osobinama, kojih nema ni u srpskom ni u hrvatskom jeziku. Upravo zato su bosanski govori, iz kojih je i iznikao bosanski standardni jezik, ljepotom i bogatstvom oblika i formi u svim strukturnim segmentima, privukli ne samo interes naucnika nego i

paznju i divljenje knjizevnika³⁴. Bas zbog toga bosanski su govori sa svojim juznim izgovorom i usli u osnovicu kako bivseg zajednickog standarda tako, barem dijelom i u temelje danasnjeg srpskog i hrvatskog knjizevnog jezika.

Standardni jezici su, zapravo, nezamislivi bez udjela ekstralingvističkih faktora u njima. Jezicka politika i jezicko planiranje nezaobilani u normiranju aktuelnog jezickog stanja ali i u trasiranju buduceg razvojnog puta standardnog jezika, ravnopravne su i meritorne grane mozda danas najpopularnije lingvisticke discipline - sociolingvistike, oblasti koja pociva na ekstralingvističkim faktorima u jeziku. Takav pristup jeziku, koji uvazava razlicite nejezicke okolnosti koje uticu na njegov razvoj, i na njegovo funcionisanje uslovljeno tim vanjezickim okolnostima, narocito je vazan u vesenacionalnim zajednicama poput nase, a pogotovo nakon rata i revolucije kakve smo upravo prezivjeli. Politika, bilo koja pa i jezicka, nije tek uzgredno planiranje, mada moze biti i dnevna, nego ozbiljna nauka koju savremeni svijet uvazava i visoko rangira na hijerarhijskoj ljestvici savremenih zanimanja.

Bosna i Hercegovina kao drzava, u ratu, a narocito u postratnom periodu, nije pokazala sluha, ili to nije ni mogla pokazati, za znacaj jezicke politike i jezickog planiranja. A mozda je i to, odsustvo politike bila njena politika. Mesutim, najnovija zbivanja u jeziku i oko njega, poput ovog simpozija o bosanskom jeziku, dobar su znak i za bosanski jezik, i za njegove govornike, ali i za drzavu Bosnu i Hercegovinu. Nasa jezicka politika, jer je oruzani rat odavno prestao, vise ne smije biti odsustvo te politike, niti ona vise moze i smije biti ni dnevna, ne regionalna. U cilju opstanka naroda i drzave ona mora biti naucna, dugorocna, usmjerena i kontrolisana, i biti ako ne u samom vrhu nase drustvenopoliticke zbilje, ono barem jedna od onih od cije tacne ili pogresne procjene moze zavisiti sudbina toga drustva.

Rat u Bosni ocigledno jos nije završen. Samo se sada vodi na perfidniji nacin. Pa ko vise vidi (ili previdi), cuje (ili precuje) i zna (ili ne zna), taj ce i opstati. Stoljecima indoktrinirane i ideologizirane Bosnjake, koji zamalo zaboravise i svoje korijene, psihicki i fizicki destruirane i izmucene ratom, "slucajnim omaskama" daktilografa, novinara ili urednika, jer Zakon je jasan, zele obezvrijediti, omalovaziti, srozati njihovo tek u ratu i ratom povraceno dostojanstvo³⁵ i pomalo i tiho im ponovo oduzimati svijest o sebi. A bez te svijesti, i bez intuitivnog dostojanstva i hrabrosti s kojom se ona branila i brani, nema ni Bosnjaka, a bez njih ni Bosne. Ne odustaje se lahko od ranije planiranih ciljeva, samo to ideoloski, psihicki, fizicki a nadasve politicki obezliceni Bosnjaci, nazalost, jos ne vide sasvim dobro. Ili ne gledaju, ili ne mogu vidjeti jer ne umiju gledati. Mesutim ovakve "omaske" nisu i ne mogu biti slucajne. One su samo realizacija necije perfidno osmisljene politike, koja etnicko ciscenje zapoceto u ratu, sada ovakvim i slicnim "omaskama" nastavlja u miru.

Rezime

Cudesnu sposobnost covjeka da govorenjem glasno iskaze misli, zelje, zapovijesti, prenese zapazanja, konstatacije i stecena iskustva kombinovanjem ogranicenog broja artikulisanih glasova u neogranicen broj smisaono punoznanih rijeci, nazivamo jednostavno jezikom. Posto se jezikom sluzimo u svim oblastima ljudskog djelovanja, moze mu se pristupiti, a tako se i cini, s razlicitih pozicija. Otuda i brojne definicije ovoga samo covjeku na ovaj nacin svojstvenog fenomena. Jezikom se pored lingvista, kojima je jezik prvenstveno cilj ali i sredstvo izrazavanja i istrazivanja, bave i psiholozi, filozofi, pedagozi, sociolozi, historici, medicinari i dr. naucni poslenici kojima je jezik osnovno ali i najmasovnije sredstvo komuniciranja. Mada profanoj nauci nije poznato kada i kako je nastao jezik (ili jezici), naprosto zato sto je jezik stariji od nje same i sto je nemoguće sa sigurnoscu, jer ne postoje naucno validni dolazi, tvrditi bilo sta u tom smilu, iako teologija nudi nedvojbjen odgovor o njegovom bozanskom porijeklu, sasvim je jasno da svaki, i najprimitivniji, i

najsavremeniji, i prirodni i vjestacki jezik, funkcionise po strogo uresenom sistemu pravila. Onda kad se ta prirodna uresenost, koju uglavnom slijede i knjizevni jezici, nasilno poremeti nekim izvanjskim uticajima koji nisu imanentni jeziku kao prirodnom sredstvu sporazumijevanja mesu ljudima, govorimo o ekstralingvisticim faktorima u jeziku. Oni mogu biti razlicitog porijekla - psiholoskog, socioloskog, nacionalnog, politickog i sl. no uvijek su drustveno uslovljeni. Ukoliko su kompatibilni s prirodnim jezickim sistemom, mogu doprinijeti efikasnijoj funkcionalnosti i uticati na vitalnost jezika, ali ako su u nesuglasju s jeziku imanentnim zakonitostima, unose anarhicnost u njegovu pravilnost, destabilizuju prihvacenu normu i prijete njegovoj egzistenciji. Djelovanje ekstralingvisticih faktora evidentno je u svakom, kako prirodnom, tako i u knjizevnom jeziku, ali ne u podjednakoj mjeri, niti se ono u njima ocituje na isti nacin. U narodnim govorima ono je vise-manje spontano i bez vidnijeg narusavanja prirodnog jezickog sistema, dok je u standardnim odnosno knjizevnim jezicima to djelovanje plansko i ciljano. Uz to, standardni jezici realizuju se u govornoj i pisanoj formi, sto nije bez znacaja za mogucnost razlicitog djelovanja ekstralingvisticih faktora razlicitog porijekla na nacin i formu jezickog izrazavanja. Ilustrovacemo to na aktuelnim primjerima iz bosanskog jezika.

www.sanoptikum.org.yu/bosanski_jezik/n_h_valjevac_simpozijum.htm